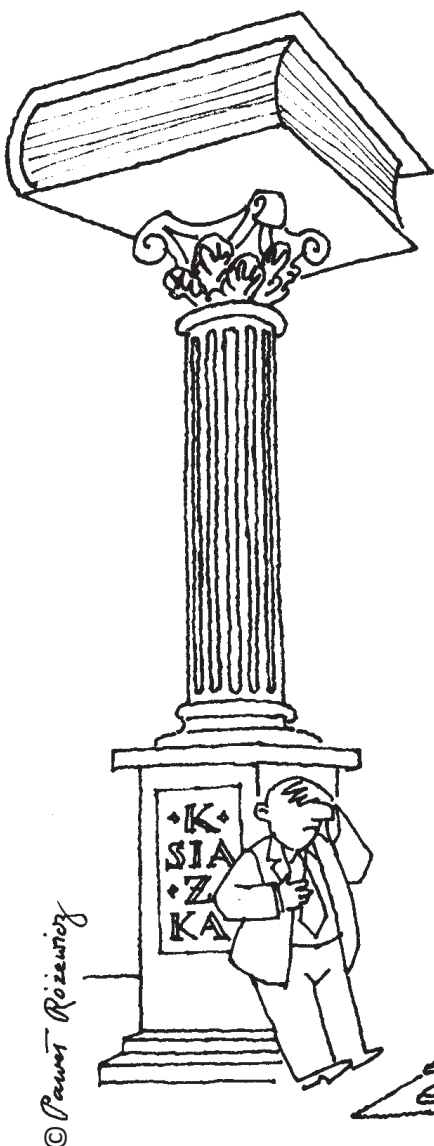

Katarzyna Gutkowska

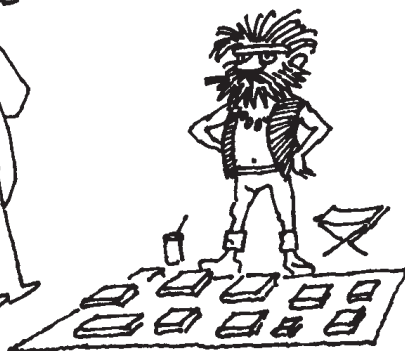

Fot. Agnieszka Gutkowska

Intertekst, historia i (auto)ironia

Szkice o twórczości
Tadeusza Różewicza

Katarzyna Gutkowska: adiunkt w Zakładzie Hispanistyki UŚ, absolwentka filologii hiszpańskiej i polskiej w ramach MISH w Uniwersytecie Śląskim, autorka krajowych i zagranicznych publikacji poświęconych m.in. nowym tendencjom w prozie hiszpańskiej i kwestiom historiozoficznym w polskiej poezji współczesnej. Jej zainteresowania badawcze obejmują strategie komparatystyczne, problemy przekładu tekstów literackich i teoretycznoliterackich, a także genologiczną hybrydyzację i autotematyzm w najnowszej literaturze polskiej i hiszpańskiej. Jest autorką rozprawy doktorskiej *Odkodowana bliskość. Powieściopisarstwo Enrique Vila-Matasa, Antonia Muñoz Moliny i Alejandra Cuevasa w kontekście prozy polskiej po 1989 roku.*

Intertekst,
historia
i (auto)ironia

Rodzicom

PRACE
NAUKOWE

UNIwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

NR 2978

Katarzyna Gutkowska

Intertekst,
historia
i (auto)ironia

Szkice o twórczości
Tadeusza Różewicza

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Stanisław Gębala

Spis treści

Wprowadzenie

– 7 –

Gra Mistrzów: Różewicz i Norwid

– 15 –

Gra Mistrzów II: Różewicz i Staff

– 35 –

Różewiczowskie doświadczanie historii. O przełomie '56

– 53 –

„Czerpię z morza mowy / przelewam sto razy / z próżnego
w puste”. Różewicz i język mediów

– 71 –

Różewicz w roli krytyka. Poetycka historiozofia
ponowoczesności

– 93 –

O *Cmentarzu wierszy*. Różewicz i pamięć

– 115 –

„Odblask słowa wyłączonego w ciemności”
O Różewiczu teoretyzującym

– 127 –

Nota bibliograficzna

– 143 –

Bibliografia

– 145 –

Indeks osobowy

– 153 –

Summary

– 157 –

Zusammenfassung

– 158 –

Wprowadzenie

W wydanym w roku 2010 tomie *Margines, ale...* znajduje się przemówienie, które Tadeusz Różewicz wygłosił dwie dekady wcześniej na jednym z brytyjskich uniwersytetów. Można je interpretować jako swoiste podsumowanie literackiej aktywności poety i jednoczesnych zmagañ z socjohisterycznymi uwarunkowaniami:

Czy rok 1989 miał wpływ na sztukę, na literaturę [...]? Czy zmiany polityczne w Europie Wschodniej miały wpływ na sztukę, na literaturę, muzykę? Jeśli chodzi o Polskę, pojawiły się wprawdzie nowe pisma i książki, ale nie pojawiły się nowe formy w literaturze, w malarstwie, w muzyce, w teatrze... [...].

Radość z powodu odzyskania śmietnika wolnego rynku w wydaniu krajów Europy Wschodniej jest czymś płytkim, żeby nie powiedzieć żalonym [...]. Jeśli nie zobaczymy wyraźnie granic odzyskanej wolności, stracimy wolność, gdyż wolność bez granic istnieje tylko w snach. Nigdy nie istniała ani w polityce, ani w ekonomii, ani w życiu jednostki, ani narodu, ani (o dziwo) w sztuce. Nawet najszlachetniejsze intencje nie ratują sztuki od anarchii i głupstwa. [...] ciągła gotowość tzw. ludzkości do porzucenia zdobytego z takim trudem tytułu *homo sapiens* każe wątpić w rozum. Czy religie – myślę o największych religiach świata – są zdolne jeszcze do regeneracji? – Wątpię. [...] *Homo sapiens* garnie się do religii ze strachu przed nadchodzącą zagładą. Przepaść cywilizacyjna na osi północ – południe, wschód – zachód, pogłę-

bia się. Przepaść ta być może zostanie wypełniona trupami. Cena ropy i benzyny wywołuje większe wstrząsy niż śmierć Boga. Podjąłem tę tematykę w moich sztukach z początku lat sześćdziesiątych [...]. Ale krytyka zaliczała moje dramaty do teatru absurdu, choć były to w tym czasie nie tylko w Polsce, ale w Europie Wschodniej jedyne dramaty realistyczne. Realistyczne – nie soc-realistyczne! [...] wstrząsem dla ludzkości było [...] postawienie stopy ludzkiej na Srebrnym Globie. I ja, człowiek, który uniósł głowę z potopu II wojny światowej, jak dziecko uwierzyłem jeszcze raz w postęp i mądrość *homo sapiens*... Wydawało mi się, że ten ślad, ten krok w jakiś sposób odmieni ludzkość i mnie... [...].

Jestem poetą – tak się o mnie mówi, tak się o mnie pisze. Ale jestem przede wszystkim poetą mojej generacji. Generacji oszukanej przez rządy i partie, przez ideologie i wiary, i przez samą siebie.

Moje doświadczenie jako poety i człowieka rozpięte jest między wierszami *Ocalony* i *Przyszli żeby zobaczyć poetę*¹.

Włączenie w treść wystąpienia tytułu wiersza napisanego w roku 1982, później modyfikowanego² i znanego z wielokrotnie wznawianego tomiku *Na powierzchni poematu i w środku*, pod żadnym pozorem nie jest przypadkowe. Tym bardziej że, według samego Poety, *Przyszli żeby zobaczyć poetę* w jakiś sposób domyka etap pisania pod oficjalnym prężerzem politycznego zniewolenia, historycznie naznaczonej podległości i systemowej izolacji od zachodnich trendów kulturowych. Wojciech Bonowicz w wierszu tym odnajduje częsty u poety motyw zawstydzenia³, wynikłego z odślaniania w poetyckiej materii siebie samego, szczególnie pojmowanej „prawdy” o człowieczeństwie, a zatem tego, co do zgłębienia najtrudniejsze – zwłaszcza przy świadkach,

¹ T. RÓŻEWICZ: *Fragments wypowiedzi... (15 grudnia 1990 r. na University of Warwick)*. W: IDEM: *Margins, ale...* Wrocław 2010, s. 281–284.

² W. BONOWICZ: *Wizyta*. W: *Dorzecze Różewicza*. Oprac., red. J. STOLARCZYK. Wrocław 2011, s. 14.

³ Ibidem, s. 16–17.

bo jednocześnie najbardziej uniwersalne i intymne. *Przyszli żeby zobaczyć poetę* to również surowa ocena epoki i zasad funkcjonowania świata, kreującego groteskową mentalność *homo sapiens* – bezmyślnego, nieambitnego, wewnątrznie zdławionego, takiego, który w automatyczny sposób powiela gesty strywalizowane i wyzute z jakiegokolwiek głębszego znaczenia. Poeta, wychodząc od zarysowanych w *Ocalonym* poszukiwań „mistrza i nauczyciela”, podziału między „światłem i ciemnością”, dochodzi do punktu, w którym przed bylejąkością, doraźnością, pustym znaczeniem zdewaluowanych słów i ich działaniami musi się osłonić – choćby wprost, fizycznie, najprościej: dłonią. Po 1990 roku Różewicz zdaje się rzadziej „zakrywać twarz”, a częściej uważnie wypatrywać poetyckich bodźców w zmienionym porządku rzeczywistości i w tekstach innych – kluczowych w kształtowaniu jego własnego języka – myślicieli i poetów.

Różewicz sceptyk, Różewicz metafizyk *à rebours*, Różewicz kurczowo trzymający się tradycji i z tradycją po Adornowsku zrywający, Różewicz krotochwilny i Różewicz „poeta emeritus”, przemawiający z pozycji mędrca podważającego każde nadpsute miałością słowo – to obraz, który wyłania się z poetyckich, często hybrydycznych tekstów publikowanych przezeń od roku 1990 po drugą połowę pierwszego dziesięciolecia XXI wieku.

To im głównie poświęca się uwagę w książce stanowiącej zbiór szkiców łączących interpretacyjno-analityczne rozważania na temat poszczególnych utworów z próbą określenia specyfiki Różewiczowskiej gry w nawiązania i w ocenianie *modi operandi* otaczającego go świata. To również refleksja na temat stosunku poety do najważniejszych kategorii humanistyki: podmiotowości i poetyckiego „ja”, historii i wagi doświadczenia, przystawalności poetyckiego słowa do materii życia, ironii i – jakże częściej u poety – autoironii, tożsamości budowanej na pamięci i refleksyjnym odbiorze rzeczywistości w jej najpoważniejszych, a czasami i najbardziej trywialnych przejawach, a także do dzieł i słów cudzych, włączanych w poetycką tkanę jego własnych utworów. Intertekstualność dzieła Różewicza pojmuję przy

tym bardzo szeroko: intertekst bowiem to zarówno inne dzieło literackie (również inny tekst samego Różewicza), jak i formacja kulturowa danej epoki, szczególnie moment dziejowy, obejmujący różne formy przekazu język mediów czy język krytyki wycelowanej w wiersze poety, dzięki któremu badacze, znawcy i tłumacze usiłują dociec Różewiczowskiej „tajemnicy wiersza”. I choć poszczególne szkice traktują *de facto* o różnych aspektach twórczości poety (związkach jego wierszy z poezją Norwida, Staffa, kwestiach metapoetyckich czy światopoglądowo-historiozoficznymi), niektóre z nich swym zasięgiem obejmują także punkty wspólne, co świadczy o kompaktowości i spójności poetyckiej twórczości Różewicza, od lat konsekwentnie budującego charakterystyczny nurt motywiki i sieć punktów wyjścia wokół zespołu podstawowych pojęć i kulturowych filarów.

W większości szkiców bazowano na wierszach Różewicza pochodzących z tomików najnowszych, najczęściej z *zawsze fragment. recycling* (1998), z *szarej strefy* (2002), z *Wyjścia* (2004) i z *Kup kota w worku (work in progress)* (2008). Reguła ta nie obejmuje wszakże szkicu traktującego o poetyckim świadectwie szczególnej atmosfery drugiej połowy lat 50. XX wieku, ponieważ wymagał on analizy tekstów pisanych ówczesnie, stąd też mowa o wierszach z tomików *Srebrny kłós* (1954–1955), *Poemat otwarty* (1955–1957) i *Formy* (1958).

Ponad siedem dziesięcioleci⁴ aktywności poetyckiej Tadeusza Różewicza sprawiło, że nie sposób ogarnąć tu całego spektrum intertekstualnych zależności i gier, które od początku zdawały się jednym z charakterystycznych wyróżników tego twórcy⁵. Dlatego właśnie w szkicach ogranicza

⁴ Zakładając, że Różewicz zaczął tworzyć w roku 1938, poeta pisze już od siedemdziesięciu czterech lat. Por. fragment poematu RÓŻEWICZA *Credo* w: IDEM: *Kup kota w worku (work in progress)*. Wrocław 2008, s. 90.

⁵ Na olbrzymią ilość aluzji w dziełach Różewicza zwracało uwagę już wielu badaczy. Ciekawe jest to, że sam Różewicz w swych wierszach napomyka, iż wtrąca obcojęzyczne cytaty i bawi się tradycją, by uatrak-

się selekcję do powiązań albo najważniejszych, albo najciekawszych z historycznoliterackiego punktu widzenia. Dzięki nim można bowiem wykazać, że Cyprian Kamil Norwid, bez wątpienia jeden z ważniejszych pisarzy w ocenie Różewicza, stał się istotnym bohaterem *Wyjścia*; wiersze „Starego Poety” Leopolda Staffa doczekały się przewrotnej poetyckiej konfrontacji ze światopoglądem Różewicza w *Appendixie z szarej strefy*, a przełom ’56 i ówczesna sytuacja polityczno-społeczna były jednym z ważniejszych motywów w tekstach poruszających problem spójności pisarskiej tożsamości i zwykłej uczciwości wobec warunków dyktowanych przez socjalistyczną rzeczywistość. Niepokojący poetę zwłaszcza w drugiej połowie lat 90. (i już po nastaniu nowego wieku) język popkultury goszczący w mediach, w języku codziennym i literaturze, spotkał się z surową oceną Różewicza, podobnie jak ponowoczesna hierarchia wartości i moralność, oparte nie na zdrowym rozsądku i dobru, ale na symulakrycznych tworcach medialno-marketingowych. Poeta obnaża ich zdolność stymulowania masowych i jednostkowych dążeń do ułatwienia i umilenia sobie życia w stopniu możliwie najwyższym, bez względu na konsekwencje społeczne czy etyczne. Kolejne części poświęcone są interpretacji nowatorsko i przewrotnie skonstruowanego „liryku” *Cmentarz wierszy* oraz znaczenia metateoretycznych spostrzeżeń samego Różewicza, osadzonych w kontekście różewiczologicznych dociekań.

Z analizy powyższej sieci powiązań wyłania się wizja Tadeusza Różewicza jako konsekwentnego poety-mentora, zanurzonego w socjologiczno-antropologicznych i histo-

cyjnić zadanie interpretacji swoim czytelnikom. Gra Różewicza staje się więc dwupłaszczyznowa: angażuje w nią nie tylko twórców i ich dzieła, ale i czytelników, w tym także krytyków. Stanisław Burkot w intertekstualności poezji Różewicza upatruje kwintesencji jego pisarskiej taktyki: „W przyszłości edytorzy tekstów Różewicza będą mieli ciężką pracę: zaznaczenie wszystkich cytatów, ukrytych i jawnych, wydaje się przedsięwzięciem wręcz niewykonalnym. Dopiero poprzez cudze teksty rozpoznaje Różewicz współczesny stan świadomości, krąg myśli i idei. W opozycji ustawia ciało, niemetafizyczne zwierzę”. IDEM: *Tadeusza Różewicza opisanie świata. Szkice literackie*. Kraków 2004, s. 46.

rycznych obserwacjach, reagującego z wrażliwością i zaskakującą prędkością na najmniejsze drgania zwiastujące zmiany – te rzeczywiste i te urojone – w światopoglądzie i funkcjonowaniu społeczności oraz jednostek. Powstaje też obraz poety, który stworzył nie tylko swój własny język poetycki, ale i swoją wizję kultury, historii i ponowoczesnego człowieka. Różewicz zatem to nie tylko – jak „o nim piszą” – poeta, prozaik i dramaturg, ale także baczny obserwator kulturowego *hic et nunc*, krytyk, metakrytyk, teoretyk poezji i wyczulony na semantyczną ewolucję języka lingwista.

Rozważania o poetyckiej ocenie ponowoczesności dokonanej przez Różewicza w tomikach z lat 90. i pierwszej dekady XXI wieku poszerzyć by można – z pewnością – o analizę wielu innych aspektów jego twórczości. Można by, przykładowo, zbadać jeszcze, jak w jego dziele funkcjonują odwołania do życia i twórczości Stefana Żeromskiego, rozpracować szczególnie model autobiografizmu, konstytuujący w dużej mierze teksty będące *sui generis* genologicznymi hybrydami – z narracją, dygresjami i wtrąceniami nazwisk przyjaciół poety (np. *tempus fugit*); można by także zająć się z należytą uwagą problemem religii i duchowości w kontekście najnowszych utworów poety. Wydaje się jednak, iż nawet część z poruszonych w książce zagadnień pozwala dostrzec znamiennej konsekwencję w poetyckiej technice i światopoglądowej ewolucji poety, w myślowej linii rozwijanej od lat 40. ubiegłego stulecia. Różewiczowskie pryncypia z upływem lat pozostają bowiem takie same, zmienia się tylko rzeczywistość, w której Różewicz – *nolens volens* – musi odnaleźć miejsce dla swej twórczości.

„Poeta emeritus” z dużym bagażem doświadczeń w potyczkach z Historią, erudyta, znawca dzieł filozoficznych i literatury wszelkich lotów, choć udaje czasem zagubionego w ponowoczesnym świecie, w mgnieniu oka rozpoznaje jego reguły i drzemiące w nim zagrożenia. W literackim okiełznywaniu rzeczywistości pomagają mu fortece innych twórców – ich życie i dzieło. Poezja Różewi-

cza to przecież mozaikowy palimpsest, a także nowe *Czarne kwiaty*⁶, wierszowana historia literatury, demaskacja tego, co kryje się za słowami „uczniów czarnoksiężnika”: poetów. Różewicz gra z tradycją, z czytelnikiem, z filozofią, z pychą człowieka, z wiarą w moc dogmatyzmu i wszechobecnego racjonalizmu, a w końcu także i z samym sobą. W tekstach innych i swoich własnych, wielokrotnie modyfikowanych, przepisywanych, skracanych i poszerzanych, rozbijanych i inaczej ponownie scalanych⁷, Różewicz po wielokroć ogląda odbicie rzeczywistości i siebie samego jak w zwierciadle pozwalającym dostrzec to, czego nie widzi się na pierwszy rzut oka.

Ogromny dorobek poetycki, dramaturgiczny i prozatorski Różewicza bez wahania pozwala umieścić go w literackim panteonie wraz z jego własnymi mistrzami, obok Leopolda Staffa, Cypriana Kamila Norwida, Juliana Przybosa, Fiodora Dostojewskiego, Johanna Wolfganga Goethego i wielu, wielu innych. I tak owo żartobliwe, nieco pobłażliwe określenie „poeta emeritus”, odczytane jako „Stary Poeta”, przewrotnie zmienia się w najwyższe literackie odznaczenie, na które Różewicz według siebie także zasłużył – między innymi intertekstualną ekwilibrystyką, otwartością na wyzwania nowej epoki i trwającym już kilkadziesiąt lat „poszukiwaniem poezji”.

⁶ Por. *ibidem*, s. 86.

⁷ Opisane tu działania „recyclingowe” znajdują potwierdzenie w opinii edytora tekstów poety – Jana STOLARCZYKA: „[...] autor niekiedy przywraca wykreślone słowa czy większe całości, a potem znów je opuszcza. Bywa, iż po pewnym czasie dopisuje coś czy skreśla na wersji, którą właśnie znalazł na biurku, tworząc kolejny wariant utworu. Sporo zmian (łącznie z tytułami) wprowadził w dawnych wierszach podczas układania *Utworów zebranych*. Wydawcy, interpretatorzy korzystają z rozmaitych wydań, stąd w antologiach, czytankach spotyka się różne odmiany tego samego utworu”. IDEM: *Uwagi edytorskie*. W: T. RÓŻEWICZ: *Historia pięciu wierszy*. Wrocław 2011, s. 100.

Wykaz skrótów

- ZFR – *zawsze fragment. recycling.* Wrocław 1998.
SzS – *szara strefa.* Wrocław 2002.
W – *Wyjście.* Wrocław 2004.
KKWW – *Kup kota w worku (work in progress).* Wrocław 2008.

Indeks osobowy

A

Adorno Theodor 93, 122
Alberti Kazimiera 117, 119
Alighieri Dante zob. Dante Alighieri
Amsterdamski Piotr 135
Andrzejewski Jerzy 61
Arendt Hannah 77

B

Barańczak Stanisław 16
Baudelaire Charles 123
Bauer Zbigniew 74
Bauman Janina 84
Bauman Zygmunt 84, 109
Benjamin Walter 16
Berent Waclaw 125
Bereś Stanisław 129, 130
Bernard, św. 123
Birkenmajer Józef 117
Blackburn Simon 43
Bloch Ernst 26
Błoński Jan 15, 63
Bogusławski Antoni 117
Boniek Zbigniew 81
Bonowicz Wojciech 8
Boy-Żeleński Tadeusz 40
Braun Kazimierz 131
Braun Mieczysław 117, 119
Bricmont Jean 135

Browarny Wojciech 133
Brown John 32
Brzozowski Stanisław 35
Buber Martin 26
Burek Tomasz 55
Burkot Stanisław 11, 43, 45, 115, 116, 132, 133
Bursa Andrzej 55
Burszta Artur 33
Büchner Karl Georg 83

C

Calderón de la Barca Pedro 24
Capone Al 108
Celan Paul 16
Cezar Juliusz 108
Chagall Mark 102
Chaplin Charles 123
Chopin Fryderyk 24, 118
Choromański Leon 117
Chudziński Edward 74
Cieśliński Cezary 43
Clinton Bill 90, 103, 105, 106
Czechow Antoni 35
Czerniawski Adam 136

D

Dalajlama 102
Dante Alighieri 43, 44, 112
De Man Paul 32

Denhoff-Czarnocki Wacław 117
Dębicz Maria 136
Dostojewski Fiodor 13, 32, 35,
138
Drewnowski Tadeusz 35, 38
Drozdowski Bohdan 55
Dutka Czesław Paweł 26
Dziliński Paweł 43

E

Eco Umberto 25
Einstein Albert 108
Eisler Jerzy 69
Eliot Thomas S. 16
El-Kader Abd 32
Engel Jerzy 81

F

Fedewicz Maria Bożenna 32
Fernández Porta Eloy 120
Fert Józef 20, 25
Filipowicz Halina 131
Flaszen Ludwik 67
Fortuna Wojciech 80
Friszke Andrzej 69
Fukuyama Francis 106

G

Genette Gérard 50
Géraldy Paul 117
Gerould Daniel Charles 128
Goban-Klas Tomasz 78, 86, 87
Goethe Johann Wolfgang 13, 16,
83, 101, 108, 110
Gombrowicz Witold 54, 55, 63,
70, 73, 81
Gomulicki Juliusz Wiktor 18, 27,
33
Grochowiak Stanisław 55
Grossek-Korycka Maria 117
Grotowski Jerzy 129
Grzenia Jan 78
Gutkowska Barbara 54, 70

H

Hegel Georg Wilhelm Friedrich
26
Heidegger Martin 16, 26, 32, 77,
89
Hełm-Pirgo Janina 117
Herbert Zbigniew 55, 95
Herder Johann Gottfried 83
Hertz Paweł 61
Hitler Adolf 77, 105, 108
Hobbes Thomas 107
Hobot Joanna 71
Hoesick Ferdynand 118
Homer 83
Hölderlin Friedrich 16
Hulewicz Witold 117

I

Iłakowiczówna Kazimiera 117,
119

J

Jałowiecki Bohdan 96
Jan Chryzostom, św. 44
Jankélévitch Vladimir 27
Jarocki Robert 131
Jaspers Karl 16, 77
Jastrun Mieczysław 39, 55, 61
Jaworski Stanisław 37
Jelcyn Borys 90
Jellenta Cezary 107
Jezus Chrystus 138
Joyce James 16

K

Kafka Franz 16, 102
Kamieńska Anna 55
Kant Immanuel 43, 44
Kantor Tadeusz 129
Kasterska Maria 117
Kersten Krystyna 69
Kępińska Anna 118
Kiernicka Joanna 130
Kisiel Marian 37, 38, 55, 93

Kisielewski Tadeusz 61
Kołakowski Leszek 93
Komornicka Maria 107
Kopaliński Władysław 20, 30, 41
Kopernik Mikołaj 81, 82
Kornhauser Julian 71, 85
Kosiński Jerzy 102
Kotarbiński Tadeusz 116
Kott Jan 54, 55, 61
Kowalewicz Kazimierz 96
Kowalska Jolanta 33
Kowalska Małgorzata 26
Kraśiński Zygmunt 118
Krasuski Krzysztof 55
Krzysztofek Kazimierz 86
Kundera Milan 102
Kunz Tomasz 115, 134
Kuźma Erazm 132
Kwiatkowski Jerzy 39, 41, 42, 123

L

Larek Michał 101
Leopold Stanisław 35
Legeżyńska Anna 77, 95, 98, 115
Leśmian Bolesław 40, 137
Lewinsky Monica 106
Lévinas Emmanuel 16, 26, 27, 31

M

Majkowska Grażyna 74
Markiewicz Henryk 65
Markowski Michał Paweł 25
Mata Hari, właśc. Margaretha
Geertruida McLeod 108
Mateusz, św. 77
Matywiecki Piotr 114
Mendoza Eduardo 86
Mickiewicz Adam 31, 49, 118,
129
Międzyrzecki Artur 55
Miłaszewska Wanda 117
Miłosz Czesław 16, 39, 90, 103,
111
Miszańska Anita 96

N

Nałkowski Wacław 107
Napieralski Stanisław 118
Napierski Stefan, właśc. Eiger Ste-
fan Marek 117, 119, 122,
124, 125
Nass Clifford 75
Nawarecki Aleksander 116
Navarro-Valls Joaquin 74
Nietzsche Friedrich 16, 122, 125,
130, 140
Niewiadomski Andrzej 133–135
Noelle-Neumann Elisabeth 78
Norwid Cyprian Kamil 10, 11,
15–21, 23, 24, 27–33, 35, 76,
121, 130, 133, 139
Nowosielski Jerzy 89
Nycz Ryszard 15

O

Odyniec Antoni Edward 40
Opacki Ireneusz 120
Orska Joanna 131, 133
Orski Mieczysław 130, 133

P

Pascal Blaise 26
Paweł, św. 104
Pawlikowska-Jasnorzevska Maria
117, 119
Pęczyński Marian 118
Petrarka Francesco 83
Picasso Pablo 108
Pisarek Walery 79, 87
Pivińska Marta 17, 33
Plaut 57
Poprawa Adam 133
Prokop Jan 42
Przyboś Julian 13, 17, 35, 37, 38,
40, 49
Przybylski Ryszard 32

R

Reeves Byron 75
Rifkin Jeremy 87
Rilke Rainer Maria 16, 123
Robinson Marcin 129
Rosenzweig Franz 26
Rosner Katarzyna 72
Rościszewska Zofia 117
Rousseau Jean-Jacques 107
Różewicz Paweł 32, 121

S

Sapija Andrzej 16
Shakespeare William 129
Skarga Barbara 26
Skrendo Andrzej 16, 27, 31, 72,
115, 118, 122, 125, 128,
130–135, 140
Sławiński Janusz 15, 42
Słonimski Antoni 61, 117, 119
Słowacki Juliusz 31, 40, 118, 122
Smulski Jerzy 53, 54
Sokal Alan 135
Sokoloski Richard 130
Sokrates 32
Staff Leopold 10, 11, 13, 16, 17,
35, 38–45, 47–50, 101
Stalin Józef, właśc. Josif Wissario-
nowicz Dżugaszwili 105, 108
Stern Anatol 16, 117, 119
Stolarczyk Jan 8, 13, 114
Sudolski Zbigniew 28, 29
Szagall Mark, zob. Chagall Mark
Szczerkowska Hanna 75
Szcubiałka Michał 43
Szcukowski Dariusz 37, 115
Szpyrkówna Maria Helena 117
Szyborska Wisława 55

Ś

Śliwiński Piotr 33

T

Tarnowska Maria 39
Tokarska-Bakir Joanna 84
Tołstoj Lew 50
Trznadel Jacek 15, 24, 25
Tuwim Julian 39

U

Ubertowska Aleksandra 16, 72,
118
Ulicka Danuta 135

W

Ważyk Adam 55, 61, 65
Wharton William 102
Whitman Walt 123
Winiecka Elżbieta 101
Witkiewicz Stanisław Ignacy
(Witkacy) 83
Witkowska Alina 19
Wittgenstein Ludwig 16, 116
Woleński Jan 43
Wójcik Włodzimierz 39
Wroczyński Kazimierz 117
Wyka Kazimierz 39, 56, 94, 100

Z

Zegadłowicz Emil 117, 119
Zieniewicz Andrzej 31

Ż

Żeromska Monika 32
Żeromski Stefan 35
Żukowski Jacek 33
Żuławski Juliusz 55, 61

Katarzyna Gutkowska

Inter-text, history and (self)irony
Essays on works by Tadeusz Różewicz

Summary

The very book constitutes a collection of essays combining interpretative-analytic considerations on particular works by Tadeusz Różewicz with an attempt to define the specificity of his play in references and evaluation of the *modi operandi* of the world surrounding him. It is also a reflection on his attitude towards the most important categories of humanistics, i.e. the subjectivity and poetical „I”, history and the load of experience, the congruence of the poetic word to the life matter, irony and self-irony, identity built on memory and a reflexive reception of reality in its most important and trivial forms, as well as others' works and words included in a poetic fabric of his own works.

Intertextuality of the works by Różewicz is hence very widely understood: an intertext is both a different literary work (also a different text by Różewicz himself), and a cultural formation of a given epoch, a special historical moment, covering various forms of transmission, a language of media or criticism addressed to poet's works, thanks to which the researchers, experts and translators try to reveal „the mystery of a poem” by Różewicz. And despite the fact that particular sketches treat about various aspects of his writings (connections his poems have with poetry by Norwid, Staff or metapoetic or worldview-historiosophic issues), some of them reach as far as the joint issues, which brings about a poetic density and coherence when it comes to Różewicz consistently building a characteristic trend of thematology and a series of reference points around a group of basic notions and cultural pillars.

Katarzyna Gutkowska

Intertext, Geschichte und (Selbst)ironie
Die Skizzen über die Werke von Tadeusz Różewicz

Zusammenfassung

Das vorliegende Buch ist eine Sammlung von Skizzen, in denen es versucht wird, die einzelnen literarischen Werke von Tadeusz Różewicz zu interpretieren und zu analysieren, das spezifische Spiel des Schriftstellers mit Anknüpfungen zu zeigen und *Modi Operandi* der von ihm dargestellten Welt zu beurteilen. Es ist auch eine Reflexion über das Verhältnis des Dichters zu wichtigsten Kategorien der Geisteswissenschaft: der Subjektivität und des dichterischen „Ichs“, der Geschichte und der Bedeutung von der Empirie, der Übereinstimmung der poetischen Phrase mit der Lebensmaterie, der Ironie und der Selbstironie, der sich auf Erinnerung und nachdenkliche Wahrnehmung der Wirklichkeit in deren wichtigsten und trivialen Anzeichen stützenden Identität, als auch zu fremden Werken und Worten, die von Różewicz in seine Gedichte eingeflochten wurden.

Die Intertextualität der Werke Różewiczs wird dabei im weitesten Sinne des Wortes wahrgenommen: der Intertext erscheint sowohl als ein anderes literarisches Werk (auch ein anderer Text des Różewiczs selbst) wie auch als eine Kulturformation der bestimmten Epoche, ein besonderer historischer Moment, eine verschiedene Übermittlungsformen umfassende Mediensprache oder eine Sprache der nach den Gedichten des Dichters gezielten Kritik; dank dem Intertext versuchen Forscher, Fachleute und Übersetzer das „Gedichtgeheimnis“ Różewiczs zu ergründen. Obwohl die einzelnen Skizzen von verschiedenen Aspekten seiner dichterischen Tätigkeit handeln (u.a.: Verbindungen seiner Gedichte zur Norwids und Staffs Dichtkunst, metapoetische oder weltanschaulich-historiosophische Probleme), haben sie auch einige Gemeinsamkeiten, was dichterische Knappheit und Kohärenz Różewiczs Werke bestätigt; Różewicz entwickelte zwar seit Jahren sehr consequent rund um Hauptbegriffe und Kulturstützen eine charakteristische Motivationstendenz und ein ganzes Netz von Ausgangspunkten.

Na okładce zamieszczono rysunek autorstwa Pawła Różewicza,
pochodzący z tomu poezji Tadeusza Różewicza pt. *Wyjście*
(Wrocław 2004, s. 115)

Autorka dziękuje Panu Pawłowi Różewiczowi za udostępnienie rysunku
i wyrażenie zgody na jego przedruk na okładce książki

Redaktor: Katarzyna Więckowska
Projektant okładki: Tomasz Gut
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Magdalena Białek
Łamanie: Bogusław Chruściński

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2116-5
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-495-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,0. Ark. wyd. 9,0. Papier
offset. kl. III, 90 g Cena 12 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.

M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Różewicz-sceptyk, Różewicz-metafizyk *à rebours*, Różewicz kurczowo trzymający się tradycji i z tradycją, po Adornowsku, zrywający, Różewicz krotchwilny i Różewicz „poeta emeritus”, przemawiający z pozycji mędrca podważającego każde nadpsute miałością słowo – to obraz, który wyłania się z poetyckich, często hybrydycznych tekstów publikowanych przezeń od roku 1990 po drugą połowę pierwszego dziesięciolecia XXI wieku.

To im głównie poświęca się uwagę w książce, stanowiącej zbiór szkiców łączących interpretacyjno-analityczne rozważania na temat poszczególnych utworów z próbą określenia specyfiki Różewiczowskiej gry w nawiązania i w ocenianie *modi operandi* otaczającego go świata. To również refleksja na temat stosunku poety do najważniejszych kategorii humanistyki: podmiotowości i poetyckiego „ja”, historii i wagi doświadczenia, przystawalności poetyckiego słowa do materii życia, ironii i – jakże częstej u poety – autoironii, tożsamości budowanej na pamięci i refleksyjnym odbiorze rzeczywistości w jej najpoważniejszych, a czasami i najbardziej trywialnych przejawach, a także do słów obcych włączanych w poetycką tkanę jego własnych utworów.

Ze Wstępu